

Republika mašte: pogled s margina književnog stvaralaštva Brune Schulza

Blažina, Dalibor

Source / Izvornik: **Republika mašte / Bruno Schulz ; Izabrao, s poljskog preveo, predgovor napisao i komentarima popratio Dalibor Blažina, 2015, 5 - 23**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:619856>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-28**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Biblioteka
Svjetski pisci

Bruno Schulz

*Republika
mašte*

Izabrao, s poljskog preveo,
predgovor napisao i komentarima popratio *Dalibor Blažina*

LITTERIS

Zagreb, 2015.

Nazivi izvornika:

Bruno Schulz

OPOWIADANIA. WYBÓR ESEJÓW I LISTÓW

Opracował Jerzy Jarzębski.

Biblioteka Narodowa, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich

Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 1989.

Bruno Schulz

SZKICE KRYTYCZNE

Opracowanie i posłowie Małgorzata Kitowska-Lysiak.

Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curii-Skłodowskiej

Lublin, 2000.

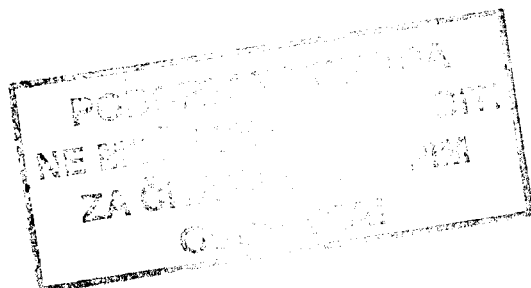
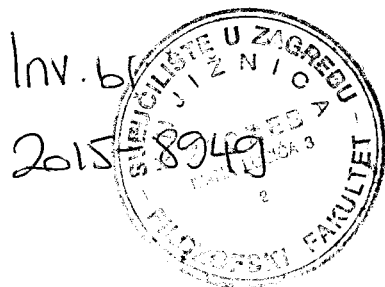
Bruno Schulz

KSIĘGA LISTÓW

Zebrał i przygotował do druku Jerzy Ficowski.

Wydanie drugie, przejrzone i uzupełnione. słowo/obraz terytoria

Gdańsk, 2002.

Republika mašte:

pogled s margina književnog stvaralaštva
Brune Schulza

Nakon *Dučana cimetne boje* i *Sanatorija pod klepsidrom* – *Republika mašte* treća je knjiga kojom izdavačka kuća Litteris predstavlja književno stvaralaštvo znamenitog poljskog pripovjedača Brune Schulza (1892. – 1942.), jednog od najvećih europskih pisaca 20. stoljeća. No, za razliku od prethodnih, manje ili više cjelovitih zbirki pripovjedaka, objavljenih prvi put u knjižnim izdanjima za autorova života, ova je knjiga sačinjena od pojedinačnih tekstova objavljenih samo u časopisima te od tekstova s margine Schulzove privatne ostavštine – njegovih pisama.

Nalazeći se, dakle, u poziciji upornih istraživača Schulzovih *tragova* koji već desetljećima pokušavaju rekonstruirati mozaik njegova života i stvaralaštva od sačuvanih dokumenata i sjećanja onih koji su preživjeli ratnu kataklizmu i Holokaust, ovaj svezak zamislili smo ipak kao ciljanu potragu: kao potragu koja slijedi trag Schulzove jedinstvene *literarnosti* – onoga svjetotvornog i jezično-stilističkog umijeća koji ga čini osobitim piscem, dakle ne samo jedinstvenim arheologom ozarujućeg djetinjstva i »začarane« srednjoeuropske provincije, čiji blago groteskni svijet nastaje na razmeđu privatne mitologije djetinjstva i velikih mitskih priča u

kojima se skriva zagubljeni smisao, nego i piscem čija blaga i humanizirajuća groteska – proizišla upravo iz nesumljerljivosti zbilje i mita – otvara vrata naročitom stilističkom umijeću – simbolističke provenijencije – s vjerom u moć riječi koja istodobno skriva i otkriva dubinska, izgubljena značenja i slojeve smisla u aspektima ne samo filogeneze, nego i ontogeneze, a u čijim počecima stoji svjetlost – kako uči knjiga *Zohar*, sveta knjiga židovstva. Schulzova vjera u riječ istodobno postavlja tog pisca u poziciju branitelja »izgubljene stvari« – dostojanstva umjetnosti kao jamca integriteta čovjeka i svijeta u doba nadirućeg mraka i smrti. U tom smislu i njegova je egzistencija emblematična, a navlastito njezin turobni završni akord: apsurdno i tragično Schulzovo ubojstvo na kaldrmi židovskog geta u rodnom Drohobyczu (danas Drogobyč), u studenom 1942. godine.

Drugim riječima, ova je knjiga nastala iz svojevrsnog osjećaja nezasićenosti – iz gladi koju iza sebe ostavlja piščevo neponovljivo književno umijeće, a koje dobro poznaju svi *šulcoloz*i, baš kao i svi *šulco*id*i* – pisci koji vlastito »zadovoljstvo u [Schulzovu] tekstu« rekonstruiraju i talože u palimpsest Književnosti, palimpsest koji – da parafraziramo Schulzovu omiljenu metaforu – raste na tijelu njegova djela, i uvis, i u korijenje. Jer, život riječi, kako je tvrdio sâm autor, temelji se na njezinu trudu »oko tisuća poveznica, poput raščetvorena tijela legendarne zmije čiji se djelići uzajamno traže u tami«. Tako je Schulzova književnost i danas dvostruko aktivna: emanira i vlastitom energijom, ali i energijom induciranom u djelima brojnih pisaca ne samo u Poljskoj, nego i daleko izvan granica njegove domovine.

Štoviše, moglo bi se reći da ona postoji kao svojevrsni model suvremene proze, kao zaštitni znak one književnosti koja svoju koherenciju generira iz njegove stvaralačke direktive: »dozreti do djetinjstva«, odnosno onoga korpusa koji je u poljskoj povijesti književnosti poznat pod nazivom »književnost malih domovina«, a koji svoju atraktivnost potvrđuje planetarno, pa tako i u suvremenoj hrvatskoj književnosti.¹

Pozivajući se na poznatu tvrdnju o genezi Schulzove književnosti iz post-scriptuma njegovih pisama upućenih (književnim) prijateljima, ova se knjiga može shvatiti i kao post-scriptum njegovu sveukupnom književnom Djelu – količinski tako malenom, ali vrijednošću i odjecima tako velikom: post-scriptum u kojemu se Schulz ne predstavlja samo kao demijurg naročitog mitopoetskog univerzuma, nego i kao kritičar-amater koji vlastitu književnost potvrđuje na matrici tuđih tekstova – tuđih svjetova – te kao istančani epistolograf koji i u najintimnijoj optici svojih egzistencijalnih drama ne zaboravlja da svoj umjetnički integritet duguje *signumu* vlastite književnosti, naročitom umijeću svoga *écriture*. Jednom riječi, provodni motiv ove knjige ostaje Književnost u različitim dimenzijama njezine datosti – bilo da je riječ o Schulzovu vlastitom stvaralaštvu, o stvaralaštvu drugih u kojemu se i sâm ogleda, ili o književnosti koja je integrirana u medij najbližeg susreta s drugim – u pismima. Taj *književni trag* glavni je kriterij odabira, premda je posve jasno da kroz njega

¹ O Schulzu u hrvatskoj književnosti vidi: poseban broj časopisa »Gordogan«, br. 36(1992.); Dalibor Blažina, *Prisutnost Brune Schulza u hrvatskoj književnoj svijesti*, »Književna smotra«, br. 169-170 (2013.), str. 119-129.

izvire i druga opsesivna tema svih *šulcologa* – životni tragizam te egzistencije, obilježene perifernošću, marginalnošću, osamljenošću s »ruba svjetova«, ali i njezinom pokretačkom snagom – upornom potragom za »kongenijalnim partnerom«². Jer, kako je sâm zavapio u jednom pismu:

»Potreban mi je drug. Potrebna mi je bliskost srodnog čovjeka. Žudim za nekakvim jamstvom unutaršnjeg svijeta, čije postojanje postuliram. Stalno ga održavati samo na vlastitoj vjeri, nositi ga unatoč svemu snagom svoga prkosa – muka je i patnja Atlasova. Katkad mi se čini da tom napregnutom gestom nošenja držim ništa na svojim plećima. Htio bih moći na trenutak odložiti taj teret na nečija ramena, izravnati vrat i pogledati ono što sam nosio«.

No, kao što je ustvrdio već Jerzy Ficowski, najznačajniji arheolog Schulzova stvarnog i imaginarnog svijeta, čežnja za intelektualnim partnerom iz kojega je izrasla njegova sveukupna književnost bila je ujedno paradoksalnim pokušajem poništenja temeljnog preduvjeta tog stvaralaštva – bila je pokušajem dokidanja »cjeloživotne osamljenosti bez nužde napuštanja vlastite samoće«³. Taj osjećaj ugroženosti umjetničkog integriteta, ali i vapaj za bliskim drugom i partnerom provodni su motivi njegova autobiografizma u razdoblju iz kojega potječu

² Vidi: Jerzy Ficowski, *W poszukiwaniu partnera kongenialnego*, u: *Czytanie Schulza*. Materiały międzynarodowej sesji naukowej Bruno Schulz – w stulecie urodzin i pięćdziesięciolecie śmierci, Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 8-10 czerwca 1992., TIC, Kraków, 1994.

³ Isti, str. 18.

tekstovi ove knjige. Naime, svima njima zajedničko je to da su nastali u posljednjem razdoblju Schulzova života, odnosno – uz iznimku jednog znakovitog fragmenta iz 1932. godine – u vremenu u kojemu je pisac već počeo ubirati plodove uspjeha *Dućana cimetne boje*, koji su objavljeni krajem 1933. godine⁴ i koji su slikaru i piscu iz udaljenog, provincijskog galicijskog gradića otvorili vrata varšavskih časopisa, književnih i umjetničkih salona i kavana. I premda je od njih bio nešto stariji, s *Dućanima* Schulz je postao jednim od predvodnika nove poljske književne generacije – one koja je »gerilskom taktikom, gusarski, ne kao stado, nego individualnim osvajanjem«⁵ osvojila samo središte poljske proze tridesetih godina. Naravno, u tom zajedničkom imenitelju generacije prepoznajemo provokativni patronat Witolda Gombrowicza; Schulz, međutim, koji mu u tom predvodništvu katkada konkurira, posve mašnji je antipod, prije zatočenik nego »gusar« na tom zaljuljanom brodu poljske književnosti tridesetih čija je posada sklepana pomalo ilegalno, usuprot vladajućem književnom *establishmentu*. No bez obzira koga vidimo na kapetanskom mostu, jasno je da su Schulz i Gombrowicz – kojima valja pridodati i od njih starijeg i mnogo mračnijeg katastrofista Stanisława Ignacyja Witkiewicza – ostvarili neobičnu koegzistenciju: iako ih je koješta razdvajalo, ta je trojka postala znakom prepoznavanja poljske književnosti 20. stoljeća – utemeljila je pojam poljske književne groteske. Ali to je

⁴ Premda, po onodobnom običaju, nose datum 1934. godine.

⁵ Zdravko Malić, *Poljska proza tridesetih godina, Književna smotra* br. 10, 1971/72, str. 20.

ujedno kronotop u kojemu se susreću književnici čije je kontroverzno drugovanje zasebno poglavlje njihovih biografija. U ovom svesku naći ćemo tragove tog neobičnog odnosa.

No jednako tako bilo je to vrijeme u kojemu se životni put tog nesuđenog slikara – do tada tek autora neobjavljene grafičke mape s apologijom ženstvenosti i mazohizma, *Knjiga idolopoklonstva (Xsięga bałwochwalcza, 1920.-21.)* – u dodiru sa svijetom i poslovima u njemu počeo nesnosno usložnjavati. Schulz, kojemu je svaka pragmatičnost – osim one u službi umjetnosti – bila strana, u tom se svijetu od tada sve teže snalazio. Ispunjao ga je neprestanim nezadovoljstvima: učiteljskom profesijom, koja ga je opterećivala niskim društvenim statusom i otimala mu samoću; financijskom krizom nakon smrti brata Izydora (1935.), koja mu je namećala dodatne praktične obveze; emocionalnim razočaranjima i osjećajima krivnje – u obzorju raspada veze s Deborom Vogel, Zofijom Nałkowskom, a naročito s nesuđenom suprugom Józefinom Szelińskom – te stvaralačkim frustracijama. Depresija, koja ga je uporno slijedila i stvaralački inhibirala, rezultirala je nedovršavanjem započetih projekata: od mitskog i izgubljenog *Mesije (Mesjasz)*, zbirke pripovjedaka koju je započeo pisati najvjerojatnije 1934. godine i koju je opisivao kao nastavak *Dućana*, do zbirke pripovjedaka koju je najavljivao još 1939. godine, a koju su trebale sačinjavati četiri pripovijetke (poznajemo naslov jedne od njih, također izgubljene: *Marsz za porte-épée.*). Pritom dio šulcologa pretpostavlja da su dvije pripovijetke, *Knjiga* i *Genijalna epoha*, objavljene u *Sanatoriju pod klepsidrom* (1937.), zapravo izvučene iz nedovršenog

rukopisa *Mesije*. Uostalom, dio autorove stvaralačke frustracije potaknut je upravo relativnim nezadovoljstvom *Sanatorijem*, kojemu je i sâm zamjerao određenu nekoherentnost.

Pa ipak, do kraja je vjerovao u dovršenje *Mesije*. O tome da je još početkom Drugog svjetskog rata čitao njegove fragmente, postoje svjedočanstva – jedan od slušatelja sjeća se, kako tvrdi Ficowski,

»da je u njima bila riječ o tome kako su ljudi prenosili, od usta do usta, radosnu vijest da, eto, dolazi Mesija i već je na jedva trideset kilometara od Drohobycza...«⁶.

No rukopis, koji je Schulz navodno predao nekom katoliku izvan drohobičkog geta na čuvanje, nestao je. Svi poslijeratni pokušaji njegova pronalaženja, katkad i vrlo dramatični – nisu uspjeli. Tako je *Mesija* prešao u legendu, postavši najintragantnijom zagonetkom svekolike *šulcologije*. Stoga ne čudi da se u međuvremenu ta strasna potraga preselila u područje svojevrstne memoaristike u kojem pabirčimo tek krhotine pamćenja. Taj put slijedi zapravo i ova knjiga.

Sastoji se, ukratko, od sljedećih blokova:

Rasute pripovijetke. Riječ je o prijevodima četiriju Schulzovih pripovjedaka objavljenih 1936. i 1938. godine: *Jesen, Republika mašte, Kometa* i *Domovina*. I dok se za prve tri bez mnogo dvojbi može reći da – iako nisu sastavni dio njegovih dviju zbirki – i tematski, i stilistički pripadaju diskursu začetom *Dućanima*, posljednja

⁶ Jerzy Ficowski, *Regiony wielkiej herezji. Rzecz o Brunonie Schulzu*, Słowo, Warszawa, 1992.

od njih ipak iskače iz poznatih rastera Schulzove poetike i njezino atribuiranje ostavlja određene sumnje⁷. Pa ipak, mi ćemo je ovdje pripisati Schulzu, uvjereni da i ona nosi skriveni biljeg njegove posebnosti, a svoju izdvojenost duguje prije svega činjenici da je izvorno nastala na drugom, njemačkom jeziku.

Kritika (izbor). Nakon što je, zahvaljujući *Dućanima*, Schulz postao cijenjen i poznat pisac, u drugoj polovici tridesetih godina – pritisnut financijskim nevoljama te potaknut potrebom da jasnije označi svoje mjesto u osvojenom književnom polju – napisao je nekoliko desetaka ogleada, recenzija i prikaza za poznate varšavske književne časopise. U većem broju slučajeva riječ je o recenzijama i *quasi*-recenzijama knjiga poljskih i inozemnih pisaca koje bismo danas teško pronašli u udžbenicima povijesti književnosti. No jednim dijelom riječ je o relevantnoj književnoj produkciji, pri čemu – iako Schulz nije bio educiran, a još manje profesionalan kritičar – valja naglasiti da njegove ocjene katkad zauzimaju važno mjesto u »literaturi o predmetu« (primjerice, njegova recenzija *Ferdydurke* W. Gombrowicza).

⁷ Vjerojatno je riječ o prijevodu Schulzova jedinog teksta izvorno napisanog na njemačkom jeziku, pripovijetke *Die Heimkehr* (*Povratak kući*), koju je Schulz, uz prateće pismo, poslao svom velikom uzoru Thomasu Mannu. Nažalost, pokušaji Jerzyja Ficowskog da u Mannovu arhivu pronađe Schulzovo pismo i rukopis pripovijetke nisu uspjeli. Izgubljen je i onaj primjerak o kojemu je sâm Schulz pisao u pismu Anni Płockier (13. 6. 1941.), kao i onaj o kojemu je svjedočio Stanisław Jerzy Lec, kojemu je Schulz 1940. godine navodno ispričao da je svoju pripovijetku poslao u Moskvu, izdavačkoj kući »Inoizdat«. Stoga je problem atribuiranja *Domovine* do danas ostao otvoren. Kasniji prijevod na poljski jezik najvjerojatnije je sačinio sâm Schulz.

S aspekta analitičkog i interpretativnog postupka ti su tekstovi vrlo različiti: neki od njih imaju snažni subjektivni, autopoetički karakter i nose bitna obilježja njegova književnog postupka, odnosno »barokne« stilstike (slikovitost, figurativnost, metaforičnost, simboličnost, naročita sintaksa, uporaba znanstvenih stilema i filozofema), neki su pak – iako govore o tuđim tekstovima i poetikama – zapravo tek poticaj za ekspanziju specifična Schulzova esejizma koji rado prelazi u razvijene, fantazmagorijske slike, a koje također nisu lišene prepoznatljiva *signuma* njegove osebujne stilstike. Treći, međutim, načelno objektivistički, imaju nedosmislene kritičke ambicije te predmetu analize pristupaju s motrišta suvremenih teorijskih škola: to je kritika s »pograničja« različitih paradigmi⁸, među kojima prepoznamo hermeneutiku, psihoanalizu i mitografiju, elemente impresionističke, modernističke, ali i personalističke kritike. Shodno tome, u tim je tekstovima njegov jezik stilistički znatno »prozirniji«. No čak i u slučaju te »scijentifikacije« diskursa – kritičar, usput budi rečeno, nikada unutar jednog teksta ne miješa paradigme – ostaju prepoznatljiva bitna obilježja poznatog stila, te – što je još važnije – ne gubi kontakt s autorom, kojega izravno ili neizravno podržava, ohrabruje, motivira – posebice ako je riječ o bliskoj mu osobi. Zbog toga se i taj kritički prosede može vidjeti kao svojevrsna inačica potrage za književnim partnerom s kojim kritičar želi voditi kreativni dijalog. Uostalom, i njegova čitateljska pozicija načelno je intertekstualna:

⁸ Vidi: Marta Bartosik, *Bruno Schulz jako krytyk*, Universitas, Kraków, 2000.

»Čitam sada Zegadłowiczeve *Sablasi*. To me vrlo zanima i uzbuđuje. Osim te knjige vidim kon-ture druge knjige, koju bih sam želio napisati. Ta-ko da zapravo ne znam čitam li tu knjigu, ili onu potencijalnu i nerealiziranu. Tako se najbolje čita, kada između redaka učitavaš sebe, vlastitu knjigu. Tako smo čitali u djetinjstvu, zato su kasnije te iste knjige, nekoć tako bogate i punih jezgara – u zrelo doba nalik na drveće ogoljeno od lišća – od naših domišljaja, kojima smo kitali njihove pukotine. Više nigdje nema tih knjiga, koje smo čitali u djetinjstvu, raspale su se – preostali su njihovi goli kosturi. Onaj tko bi još u sebi nosio pamćenje i jezgru djetinjstva – trebao bi ih napisati iznova, kao što je to bilo tada. Nastali bi istinski *Robinson* i istinski *Gulliver*.«

Drugim riječima, učitavanje sebe u drugog nosi pečat kreativne, autorske kritike, one koja služi ponajprije vlastitu stvaralaštvu. A najpotpunije je čitanje ono koje nosi obilježja privatnog mita – koje se izvodi iz poetizaci-je djetinjstva, iz *republike mašte* kojom vlada – poezija.

Naš izbor iz te ostavštine sastoji se, dakle, od dva auto-poetička teksta (*U radionicama poljskih pisaca i znan-stvenika i Mitizacija stvarnosti*)⁹, pogovora Schulzovu vlastitu prijevodu Kafkina *Procesa* – Kafke s kojim su Schulza mnogi uspoređivali – te prikaza, recenzija i kritika netom objavljenih knjiga poljskih (*Akacije cvjetaju* Deборе Vogel, *Tuđinke* Marije Kuncewiczowe, *Ferdydurke* Witolda Gombrowicza, *Nestrpljivih* Zofije

⁹ Važan Schulzov autopoetički tekst *Ekspoze o Dućanima cimetne boje* objavljen je već u prijevodu istoimene zbirke pripovjedaka (Litteris, Zagreb, 2005.) te nije uvršten u ovaj izbor.

Nałkowske), ali i stranih autora (*Noćne muzike* Aldousa Huxleyja, *Novela* Ive Andrića). Naravno, uvrštavanje kratkog prikaza Andrićevih *Novela* ima ovdje prije svega karakter interesa *pro domo sua*. Zatim donosimo prijevode neobične kritičke »trilogije« o Józefu Piłsudskom, tj. tri oglada o literarizaciji legende o ključnom poljskom političaru prve polovice 20. stoljeća (uz ogled nastao povodom smrti maršala, tu su eseji posvećeni zbirci pjesama *Tragična sloboda* Kazimierza Wierzyńskog te romanu *Pred Belvederom* Juliusza Kadena-Bandrowskog). I na kraju, tu je i prijevod neobičnog eseja posvećenog grafičkom stvaralaštvu Schulzove suradnice (*Egga von Haardt*), koji se kasnije, kako ćemo vidjeti, pokazao dvostrukom mistifikacijom. Od te neobične priče važniji je, međutim, sâm ogled koji odaje najveći stupanj sličnosti sa svijetom Schulzovih pripovijedaka i gdje je i sama Egga van Haard, na određeni način, no-vim utjelovljenjem Bianke – predmeta prve ljubavne čežnje iz *Proljeća*.

Pisma (izbor, fragmenti). Najstarije tragove Schulzove književne pasije možda bismo mogli pronaći u pismi-ma koje je skromni gimnazijski učitelj crtanja još ranih dvadesetih godina razmjenjivao sa svojim najbližim korespondentima, ali o njima danas ne znamo gotovo ništa. Bili su to »uglavnom već asimilirani Židovi, ili oni koji su upravo prolazili kroz proces asimilacije, piščevi vršnjaci, često u društvenom smislu više 'poljsko-gali-cijski', nego 'židovski'.«¹⁰ Jednom riječju – oni s kojima

¹⁰ Jerzy Ficowski, *Wprowadzenie do Księgi listów*, u: Bruno Schulz, *Księga listów*, Zebrał i przygotował do druku Jerzy Ficowski. Wydanie drugie, przejrzenie i uzupełnione, słowo/obraz terytoria, Gdańska, 2002., str. 7.

je dijelio rodbinske, prijateljske, kolegijalne veze, kao i zajedničku prošlost, uronjenu u izmaglice mitologije djetinjstva, a na čijem je životnom kraju gotovo sve njih čekala zajednička smrt: Holokaust. Međutim, pisma tih ranih Schulzovih korespondenata, uključujući i Schulza samog, nestala su – baš kao i njihovi autori.

U drugoj polovici dvadesetih godina iz te su se skupine počeli izdvajati odabranici s kojima je Schulz želio podijeliti svoje filozofske, umjetničke i književne pasije. Među njima značajnu su ulogu igrale žene i tada bi se intelektualna bliskost redovito pretvarala u neku vrstu erotske privlačnosti – katkad bi došao do izražaja Schulzov mazohizam, katkada bi prevladala želja za trajnim vezivanjem.

Prvi među tim korespondentima i intelektualnim partnerima bio je Władysław Riff¹¹, krakovski student polonistike, neostvareni pisac i zakopanski tuberkulozni bolesnik, nakon čije su prerane smrti gorljivi dezinfikatori spalili sve njegove papire, pa i Schulzova pisma.

Nakon Riffove smrti i dvogodišnje stanke, njegova najbliža povjerenica postala je Debora Vogel¹², pjesnikinja i prozaistica koja je pisala na poljskom i jidišu

¹¹ Władysław Riff (1901. – 1927.) – studirao je polonistiku na Jagiellonskom sveučilištu u Krakovu. Nakon što je obolio od tuberkuloze preselio se u Zakopane gdje je njegova majka vodila pansion. Bavio se poezijom, napisao i nedovršeni roman.

¹² Debora Vogel (1902. – 1942.) – doktorica filozofije i spisateljica, autorica zbirki pjesama *Figure dana (Figury dnia, 1930.)* i *Manekeni (Manekiny, 1934.)*, te romana *Akacije cvjetaju (Akacje kwitną, 1935.)*. Gimnaziju i studij završila u Lavovu, bliska židovskim kulturnim krugovima, suradnica časopisa za kulturu »Cusztajer« (1930-31). Zajedno s majkom, mužem i djetetom, ubili su je gestapovci u akciji likvidacije Židova u Lavovu.

– tek u posljednje vrijeme zasluženu pažnju privukao je njezin roman *Akacije cvjetaju* – a koju je Schulz, zahvaljujući Stanisławu Ignacyju Witkiewiczu, upoznao krajem 1920-ih ili 1930. godine u Zakopanom, nakon čega se između njih razvilo ne samo blisko prijateljstvo i emocionalna naklonost, nego i bogata korespondencija. Upravo na marginama Schulzovih pisama Debora Vogel nastajale su, počevši od 1931. godine, pripovijetke *Dućana cimetne boje* (o tome svjedoči i sâm Schulz u pismu Romani Halpern od 15. studenog 1936. godine). Međutim, planove o ženidbi spriječilo je suprotstavljanje njezine majke te se Debora Vogel uskoro udala za lavovskog arhitekta Barenblütha. Sva njihova korespondencija iz tog razdoblja nestala je nakon raspada veze. Međutim, pet sačuvanih pisama Debore Vogel, koja potječu iz 1938. godine, nose u sebi tragove nostalgije, osjećaja i intelektualnih fascinacija koji su ih zbližavali u doba nastanka *Dućana*.

No prije nego što će se njihova veza raspasti, Debora Vogel inicirala je Schulzovo lansiranje u orbitu onodobne poljske književnosti: koristeći svoja ženska poznanstva isposlovala je u kasno proljeće 1933. godine Schulzov prijam »na stražnja, kuhinjska vrata« – kako glasi legenda – u tada vjerojatno najvažnijem varšavskom književnom salonu, kojim je apsolutno vladala njegova vlasnica, Zofia Nałkowska. Ta utjecajna žena, jedna od najvećih poljskih književnica međuraća¹³, smjesta je,

¹³ Zofia Nałkowska (1884. – 1954.) – debitirala još u doba Mlade Poljske kao pjesnikinja i romansijerka. Jedna od vodećih poljskih književnica nakon Prvog svjetskog rata, tridesetih godina članica književne skupine »Predgrađe«. Autorica brojnih roman, među ostalim *Ljubav Terese Henert (Romans Teresy Henert, 1923.)*, *Kuća*

pročitavši rukopis *Dučana*, prepoznala Schulzov neo-bičan talent. Njihovo intelektualno poznanstvo uskoro se, sukladno već poznatom obrascu, transformiralo u emocionalni angažman. Za Nałkowsku, dominantnu ženu koja je već tada imala iza sebe dva braka, a koja je upravo u to doba dovršavala svoju burnu intimnu vezu s Miroslavom Krležom, Schulz je bio ne samo trenutna fascinacija, nego i dobrodošla – stanka. Karakter te veze možemo rekonstruirati iz njezinih *Dnevnika*: 1. lipnja 1933. godine zapisala je: »Previše je nježan i slab da bi mogao biti mojim spasiteljem – no njegov misaoni svijet pružio mi je protutežu, i odmor«¹⁴. Veza je potrajala neko vrijeme, no uskoro su oboje postali svjesni – neravnoteže. Nakon susreta u Zakopanom u siječnju 1934. godine, zabilježila je:

»Jučer je oputovao Bruno Schulz i ostavio iza sebe mnogo praznine, premda je tako malen. Odgovaram samom sobom njegovim najvišim potrebama, izlažem se njegovom obožavanju – zahvalna i mila, ne zabranjujem mu da me obožava. Ali njegova istina o meni je jedna, a moja druga. (...) Kada razmišljam zašto sam između svojih posljednjih mogućnosti odabrala upravo Brunu Schulza, taj mi se kapric čini opravdan i dosljedan (...). ne samo talent, vladanje

na livadama (*Dom nad łakami*, 1925.), *Granica* (1935.) i *Nestrpljivi* (*Niecierpliwi*, 1938.), više zbirki pripovjedaka i drama. Aktivistkinja pokreta za prava žena, članica Poljske književne akademije, poljskog P.E.N.-a, a poslije Drugog svjetskog rata autorica poznatih *Medaljona* (*Medaliony*, 1948.) te zastupnica u poljskom Sejmu.

¹⁴ Zofia Nałkowska, *Dzienniki IV 1930-1939. Część 1* (1930. – 1934.). Opracowanie, wstęp i komentarz Hanna Kirchner. Czytelnik, Warszawa, 1988., str. 380.

riječima i mišlju, nego i iznimno istančana reakcija na svijet, operiranje u samo jednoj, vlastitoj sferi zbilje. Ako u erotskoj sferi i nije sve ostalo izrečeno do kraja, psihički su čvorovi ipak snažno zategnuti. Duge šetnje i razgovori na snijegu i suncu, istinski luksuz razmjenjivanih misli sred tužnog siromaštva života, sa svih strana zagrađenog i suženog«¹⁵.

Nałkowska je Schulzu otvorila vrata Uspjeha. No istodobno, njihova se veza već gasila. Dana 19. svibnja 1934., nakon upoznavanja svog budućeg supruga, Bogusława Kuczyńskog, podvukla je iza svega debelu crtu:

»Nije se to zvalo čak ni ljubavlju. Bilo je prije njegovanjem kulta, propovijedanjem moje slave. I nije proizlazilo iz moje posebnosti, ili ne samo iz nje – nego iz njegove prirode, koja je žudila za pokoravanjem i gubljenjem u obožavanju, i tu najzad pronalazim nekakvo objektivno opravdanje (u mojoj »savršenosti«) tih grešnih žudnji, priliku za njihovim izivljavanjem u višoj erotskoj sferi. Govorim u prošlom vremenu, iako to još uvijek postoji. Samo mene na tom mjestu više nema«¹⁶.

No, ni Schulz više nije bio »na tom mjestu«. Uostalom, o tome kako je izgledala veza s Nałkowskom s njegove strane – nije nam poznato. I ta su pisma nestala. Upomoć nam donekle stiže njezin *Dnevnik*, koji smo citirali. I dok će s njezine strane Schulz ostati dragom uspomenom s neugodnim posljedicama – njezin će

¹⁵ Isto, str. 398-399.

¹⁶ Isto, str. 449.

novi suprug, u napadu ljubomore, poderati primjerak *Dučana* sa Schulzovom posvetom! – pisac je već uronio u drugu, najozbiljniju i najdramatičniju vezu. Upravo je ona postala »okidačem« depresije koja će ga od tada pratiti gotovo bez daha – sve do samoga kraja.

Józefinu Szelińsku¹⁷, svršenu studenticu polonistike i doktoranticu filozofije sa Sveučilišta u Lavovu, upoznao je 1932. ili 1933. godine u Drohobyczu, gdje se zaposlila kao učiteljica u ženskoj gimnaziji. Zbilo se to zahvaljujući Schulzovu prijatelju, koji je Szelińsku pozvao da pozira Schulzu kao slikarski model. O počecima te veze svjedočila je mnogo kasnije u pismu Ficowskom: bili su to razgovori o pjesništvu Rilkea, o slikarstvu Kubina... Dopisivanje su započeli 1934. godine, kada je Szelińska izgubila posao u Drohobyczu i vratila se u Janowo, nedaleko od Lavova, gdje je njezin otac imao odvjjetničku kancelariju. Za Božić iste godine zajedno su otputovali

¹⁷ Józefina Szelińska (1905. – 1991.), Schulzova zaručnica. Porijeklom iz obitelji poloniziranih Židova, od 1933. učiteljica u drohobičkoj gimnaziji. Iste godine upoznala je Schulza s kojim se zaručila dvije godine kasnije, ali su prepreke za ostvarenje te veze, zbog razlike u vjeroispovijedi (ona je bila katolkinja, on židov), kao i zbog birokratskih propisa, bile (gotovo) nepremostive. Za vrijeme okupacije skrivala se u Varšavi, nakon rata preselila u Gdańsk, gdje je radila kao knjižničarka u pedagoškoj školi. Nikada se nije udala. Ubila se 1991. godine. Kuća njezine obitelji u Ivano-Frankivsku (nekoć Janowu) sačuvala se tijekom rata, ali su je poslije rata spalili ukrajinski partizanski odredi. Zajedno s kućom izgorjela su i sva Schulzova pisma, koje je Józefina sklonila na tavan. Jedino svjedočanstvo njezina odnosa prema Schulzu fragmenti su korespondencije s Ficowskim, vođene u razdoblju od 1948. do 1990., a koji su objavljeni u uvodnom tekstu sakupljenih pisama, vidi: Jerzy Ficowski, *Wprowadzenie do Księgi listów*, u: Bruno Schulz, *Księga listów*, Zebrał i przygotował do druku Jerzy Ficowski. Wydanie drugie, przejrzenie i uzupełnione, słowo/obraz terytoria, Gdańska, 2002., str. 15-21.

u Varšavu, gdje su se kretali u književnim društvima, prijateljujući s Witkiewiczem, Gombrowiczem, Józefom Wittlinom. Iduće godine godišnji odmor proveli su u Zakopanom, često se viđajući s Witkacyjem. No veza je tražila materijalno osiguranje. Szelińskoj je uskoro ponuđen posao u Varšavi, koji je prihvatila, vidjevši u tome mogućnost za ostvarenje pretpostavki za zajednički život. Schulz je, doduše, razmatrao mogućnost vlastita preseljenja, ali je ipak ostao u Drohobyczu. Razdvojenost ljubavnika, zaručenih 1935. godine, postala je povodom sve brojnijih nesporazuma. O tome je pisala Ficowskom poslije rata:

»Bruno je i dalje dolazio za blagdane, a 1936. godine boravio je i dulje, pa ipak, osjećala sam se grozno, na što je utjecala nužnost donošenja odluke o prihvaćanju zaposlenja u Varšavi, odluke prema kojoj se uvijek, u svojim najdubljim slojevima, odnosio negativno, osjećajući da je njegovo stvaralaštvo – taj jedini smisao njegova života – bilo neraskidivo povezano s Drohobyczem.«¹⁸

Sve ostalo – svi Schulzovi grčeviti pokušaji da prevlada nemoguće stanje – posljedica su suštinske neodrživosti odluke o napuštanju središta njegova mitopoetskog, stvaralačkog univerzuma – da pronade posao u Varšavi, da dogovori vjenčanje – zbog čega je 1936. istupio iz židovske općine, odbivši ipak konverziju – da se prijavi u Šleskoj, gdje je brak između pripadnika raz-

¹⁸ Jerzy Ficowski, *Wprowadzenie do Księgi listów*, u: Bruno Schulz, *Księga listów*, Zebrał i przygotował do druku Jerzy Ficowski. Wydanie drugie, przejrzenie i uzupełnione, słowo/obraz terytoria, Gdańska, 2002., str. 19.

ličitih vjeroispovijedi bio moguć, da stekne pristanak njezinih roditelja. Unatoč svemu, veza je s vremenom zapala u duboku krizu i Szelińska je u proljeće 1937. godine pokušala samoubojstvo. Bilo je to traumatično, prijelomno iskustvo i uskoro je stigao kraj: ona se vratila u Varšavu, dok je Schulz ostao u Drohobyczu. To su činjenice: no pisma nesuđenih supružnika, koja bi mogla otkriti intimne dimenzije te nemoguće veze – prema izračunu Ficowskog oko pet stotina stranica ispisanog rukopisa! – spaljena su nakon Drugog svjetskog rata. I ta epizoda rekonstrukcije potrage za »kongenijalnim partnerom« – baš kao i sve prethodne – ostala je bez svog krunskog argumenta – bez pisanog traga.

Sudbina je, dakle, htjela da je sva korespondencija koja ima fundamentalno značenje za genezu Schulzova stvaralaštva – nestala. Ono što je preostalo iz te epistolografije¹⁹ pripada posljednjem razdoblju njegova života kojim je apsolutno vladala – depresija. U njoj nalazimo pisma književnicima, prijateljima, izdavačima – među kojima su mnogi značajni sudionici poljskog književnog života s kraja tridesetih godina – kao i službene molbe koje je upućivao školskim vlastima kako bi izborio pravo na – odmor. To ipak ne znači da Schulz i dalje nije pokušavao pronaći blisku osobu – primjerice, slične pokušaje možemo zamijetiti u pismima upućenim Romani Halpern i Anni Płockier – ali nijedan od

¹⁹ Ukupno dvjestotinjak Schulzovih pisama sakupio je, popratio komentarima i pripremio za tisak Jerzy Ficowski u svesku: Bruno Schulz, *Księga listów, słowo/obraz teritoria*, Gdańsk, 2002. Ovaj izbor fragmenata nastao je na temelju tog izdanja. Riječ je o drugom, proširenom izdanju istoimene knjige (Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1973.).

tih odnosa ne sadrži u sebi dramatiku i emocionalnu napetost iz prethodnih, »šutljivih« poglavlja te nimalo pustolovne, ali zato dubinski dramatične biografije.

Pa ipak, i u tom korpusu pisama nalazimo fragmenate koji nose obilježja Schulzove *literarnosti* i koji su iz raznih razloga važni za razumijevanje njegove poetike. To je i ovdje glavni kriterij odabira: iz pisama, koje smo odabrali, izdestilirali smo – odbacivši sve fragmenate koji se tiču pragmatične funkcije korespondencije – one sastojke koji, kako smatramo, sadrže esenciju njegove drame i smisla njegova jedinstvenog književnog stvaralaštva.

Najzad, na samome kraju donosimo *Dodatak: pisma Schulzu (fragmenti)*: prijevode nekoliko fragmenata iz sačuvanih pisama Deборе Vogel, književnice i davne partnerice, upućenih Schulzu u drugoj polovici 1930-ih godina, a iz kojih se mogu iščitati reminiscencije na osobnu bliskost i epistolografsko uzbuđenje iz kojega su početkom 1930-ih godina nastajali *Dučani cimetne boje*. Ovaj skromni izbor »glasova drugih« dopunjuju i dva pisma W. Gombrowicza i S. I. Witkiewicza, kao potvrda naročite književne i psihološke igre koju su vodila tri vjerojatno najveća poljska književnika 20. stoljeća, a koja je i sama postala svojevrsnim ključem za njihovo međusobno (ne)razumijevanje i (ne)prihvatanje.

Na taj način konceptualno se zaokružuje ideja knjige: da se s margina Schulzove književnosti (koji je i sâm bio apologet margine!) pokuša obilježiti kontekst u kojemu je nastajalo »kongenijalno« stvaralaštvo velikog poljskog pisca. Da se barem djelomice rasvijetle temelji *republike mašte* kojom je suvereno vladao.

DALIBOR BLAŽINA